

Љиљана Ж. Никић

ОШ „Станко Крстин“, Радојево
Мастер српске књижевности и језика
jovanov.ljiljana@gmail.com

doi: 10.19090/zjik.2020.143-156

UDK 821.163.41.09Andrić I.

821.161.1.09Dostojevski F. M.

стручни рад

ХРИСТОЛИКИ ЈУНАЦИ У РОМАНИМА *ПРОКЛЕТА АВЛИЈА* ИВЕ АНДРИЋА И *БРАЋА КАРАМАЗОВИ* ФЈОДОРА МИХАЈЛОВИЧА ДОСТОЈЕВСКОГ

САЖЕТАК: У раду се анализирају христолики јунаци у романима *Проклета авлија* Иве Андрића и *Браћа Карамазови* Фјодора Михајловича Достојевског. Посебна пажња биће посвећена Турчину Ћамилу, лику у роману *Проклета авлија*, као и анализи ликова Аљоше Карамазова и старца Зосиме у роману *Браћа Карамазови*. Циљ овог рада јесте да, применом компаративне методе и критичко-интерпретативног поступка, као и интертекстуалним повезивањем споменутих дела, укаже на међусобну повезаност и сличност између јунака, али и на утицај Фјодора Михајловича Достојевског на стваралаштво Иве Андрића, с обзиром на то да оба аутора долазе из хришћанске традиције и у подтекст својих романа уграђују *Јеванђеља*, која помажу поентирању текстова и проналажењу универзалних значења.

Кључне речи: јунаци, Библија, јеванђеља, Достојевски, Андрић.

Према речима Оливере Радуловић, недостају компаративне студије које би утврдиле сличности и разлике између наративне прозе Достојевског који је утицао и на стваралаштво нашег Нобеловца Иве Андрића, пре свега преко хришћанских архетипова страдања и жртвовања као егзистенцијалног обрасца (Радуловић 2011: 56). Полазиште овог рада биће света књига хришћанства, *Библија*, као извор стваралаштва ових писаца. Посебна пажња биће посвећена христоликим¹ јунацима у романима *Проклета авлија* Иве Андрића и *Браћа Карамазови* Фјодора Михајловича Достојевског, али и јеванђељским призорима уграђеним у подтекст споменутих романа, са циљем да се укаже на међусобну повезаност јунака, али и на утицај Достојевског на стваралаштво Андрића. Указаћемо и на различиту

¹ Одредница *христолики* преузета је из студије Иве Франгеша *У авлији, у проклетој*, у којој аутор запажа архетипску, библијску фабулу дела и архетип Христа у фигури Ћамила.

интерпретацију јеванђељског подтекста и различито тумачење хришћанских истина. У подтекст оба романа уграђено је *Јеванђеље по Јовану* које помаже поентирању текстова и проналажењу универзалних значења.

Роман *Браћа Карамазови* настао је у периоду од јула 1878. године до новембра 1880. године и представља грандиозну синтезу свега оног што је писац у животу урадио, до чега је у животу дубоким размишљањима долазио и што је доживљавао (Вулетић 2011: 113–123).² И Никола Милошевић у тексту *Достојевски као писац. Анђео смрти* истиче да романи Достојевског, ма шта о томе мислили његови формалистички интерпретатори, имају и неку своју поруку, која се налази у извесном релевантном односу са ауторовим погледом на свет (Милошевић 1981: 309). Николај Берђајев истиче да Достојевски припада оним писцима којима је пошло за руком да искажу себе кроз своје стваралаштво (Берђајев 1981: 43). Књига прва овог романа носи наслов *Историја једне породице*, међутим, није реч о класичном породичном роману, већ ће пре бити да значајно место заузима злочин. Витомир Вулетић истиче да су и *Браћа Карамазови*, као и неки ранији романи, историја једног злочина. У њему се полагамо психолошки расплиће замршеност тога злочина на основи филозофског односа *јуридичке* и *људске* правде (Вулетић 2011:114). Овај врло обимни роман саздан је на оштрој антителизи ликова и догађаја. На једној страни су манастир и христолики јунаци попут Аљоше и старца Зосиме, на другој страни су моралне наказе попут Фјодора Павловича Карамазова и Смердјакова и легло зла и блуда; на једној страни је духовни отац Зосима, на другој биолошки отац Фјодор Павлович Карамазов. О томе какав је отац био Фјодор Павлович наслућује се на почетку другог поглавља *Првог сина се отарасио: Разуме се, лако је замислити какав је васпитач и отац могао бити такав човек* (Достојевски 1956: 6). „Такав“ човек имао је три сина – најстаријег Дмитрија Фјодоровича, од прве супруге, и друга два, Алексеја и Ивана, од друге супруге. Оптерећен неукротивом похотом, у односу са несрећном женом са улице, Лизаветом Смардном, добија и четвртог сина Смердјакова који му, кад је одрастао, постаје слуга. Сви ови ликови имају веома важну улогу у роману.

² Роман *Браћа Карамазови* састоји се од четири дела, дванаест књига и двадесет шест глава. Интересантни су парни бројеви, њихова дељивост и симетрија. Сваки део романа садржи по три књиге. Према Вулетићу, број књига као да симболички наглашава последњи, дванаести час Карамазових.

Оба дела (*Браћа Карамазови* посебно) нуде дијапазон веома интересантних и сложених ликова који покрећу радњу и представљају антипод другим ликовима, али и кроз које писци расправљају о битним филозофским, психолошким и друштвеним питањима. Нама ће у раду, како смо напоменули, посебно интересантни бити *христолики* јунаци (премда ћемо анализирати и друге ликове), а то су Аљоша Карамазов и старац Зосима у делу *Браћа Карамазови* као и Турчин Тамил у делу *Проклета авлија*.³

Приповедач и сам не крије да је Аљоша јунак, указујући читаоцу и на разлоге због чега је баш њега одабрао. На самом почетку, у одељку *Од аутора*, записаће:

Започињући животопис мог јунака Алексеја Фјодоровича Карамазова, налазим се у некој врсти недоумице. Наиме: иако Алексеја Фјодоровича називам својим јунаком, ипак знам да он уопште није велики човек, па зато и предвиђам неизбежна питања попут: по чему је знаменит ваш јунак Алексеј Фјодорович, па сте га изабрали за свог јунака? Шта је он то урадио? Које је и по чему познат? Зашто сам ја, читалац, дужан да трошим време на упознавање чињеница из његовог живота? [...] Главни роман је други – то је делатност мог јунака већ у наше доба, управо данас (Достојевски 2018: 11).

Ово што је пред нама, даље пише аутор, само је први део. Главни роман је други роман, који је требало да буде посвећен Аљоши као централном лику. Први роман представља само један тренутак из ране младости споменутог јунака. Ипак, без првог романа било би немогуће, јер би у другом роману много тога било нејасно. Достојевски је намеравао да искушеника Аљошу у првом делу романа проведе кроз велике преокрете и да од њега створи атеисту, социјалисту (Вулетић 2011: 125). Почетак преображавања Аљоше искушеника, будућег монаха, назире се на почетку седме књиге (у другом делу романа) *Аљоша* у првом поглављу под насловом *Задах труљења*:

Још једном ћу додати од себе лично: мени је скоро непријатно и спомињати о том бесмисленом и саблажњивом, у самој ствари ништавном и природном

³ „Тамилу је дато име које на арапском значи *савршени*. И као да је име определило судбину, младић неће знати за границе у давању себе другоме. Сав од исте страсти, он ће сагорети“ (Тартаља 1976: 461).

У *Јеванђељу по Матеју* наведено је: „Будите ви, дакле, савршени као што је савршен Отац ваш небески“ (Јеванђеље по Матеју, 5:48).

догађају; и ја бих, наравно, прешао преко њега, и просто бих га изоставио у свом причању, да тај догађај није на јак и на нарочити начин утицао на душу и на срце главног, премда тек будућег јунака моје приповести, Аљоше Карамазова, **начинивши у души његовој као некакав прелом и преврат, који је потресао, али и укрепио његов разум коначно, за сав живот и за извесну сврху** (Достојевски 1956: 352).

Насупрот очекиваном, из сандука преминулог старца Зосиме, Аљошиног духовног оца, почео је да се шири, мало-помало, а затим и приметније, задах труљења, који је међу присутнима изазвао саблазан.⁴ Тај парадокс који се тога дана догодио, јер старац никоме никакво зло није учинио, створио је, према речима писца, „читав бездан злобе против старца“ (Достојевски 1956: 354). Једна од најупечатљивијих слика у овом поглављу јесте долазак оца Ферапонта, који никако није подносио старца Зосиму, и истеривање Нечистога речима: *Изгонећи, изгоним! [...] Сатано, изиђи, Сатано, изиђи!* (Достојевски 1956: 358). Такву смрт старца Зосиме Ферапонт је доживео тријумфално, кличући: *Мој је Господ победио! Христос је победио сунце на заласку!* (Достојевски 1956: 360). Нарочито је упечатљива Аљошина реакција након ове сцене и његов сусрет са оцем Пајсијем, оним коме га је на самрти поверио његов бивши руководитељ старац Зосима. На питање оца Пајсија да се и он није саблазнио па одлази међу маловерне, Аљоша одмахује руком не одговарајући ништа и одлази према скитској капији. Тиме се завршава прво поглавље седме књиге.

Седма књига, дакле, на драматичан начин приказује стање искушеника Аљоше после смрти старца Зосиме. Он је безусловно веровао у чудотворну моћ старчеву и у духовну моћ свог учитеља, а његову славу доживљавао је као сопствени тријумф. Намеравао је да се посвети Богу и да крене његовим путем. За њега је старац Зосима био светац:

Свеједно, он је светац, у његовом је срцу тајна духовног препорода свих нас, она моћ која ће напослетку васпоставити правду на земљи, и биће сви свети, и волеће један другог, и неће бити више ни богатих, ни сиромашних, ни

⁴ Сличан мотив сусреће се у *Епизоду* романа, у поглављу *Иљушечкин погреб. Говор код камена*: „Аљоша уђе у собу. У плавом ковчегу, који беше украшен белим ришем, лежаше Иљуша, скрштених руку и склопљених очију. Црте његовог намршавелог лица скоро се нимало не беху измениле, и, чудна ствар, **од лешине се скоро не осећаше задах**“ (Достојевски 1956: 822).

оних што се узвисују, ни понижених, него ће бити сви као деца божја, и настаће право царство Христово (Достојевски 1956: 29).

Но ипак, крај одра старца Зосиме, под утиском задаха труљења који се ширио, Аљоша схвата да пут старца Зосиме није и његов пут. Још у седмом поглављу (друге књиге) *Богословац-каријерист*, старац Зосима је изрекао:

Запамти ово, младићу. Чим ме удостоји Бог да се преставим – ти одмах иди из манастира. Сасвим иди. [...] Није овде твоје место засад. Благосиљам те за велике дужности у свету (Достојевски 1956: 79).

Односи у тој, пре свега, мушкој породици граде се на сукобима. Породица Карамазова све је друго само не пример хришћанске слоге. Штавише, тешко би било себи представити заједницу у којој има више мржње и тежње ка међусобном уништавању, него што је то међу Карамазовима случај (Милошевић 1981: 347). Бити Карамазов, значило је, према Фјодору Павловичу, бити сладострасник, грабљивац и јуродиви. Осим Аљоше, коме је Фјодор Павлович био наклоњен, остале синове, или није признавао, или их је презирао. Своје ставове о синовима конкретизовао је у разговору са Аљошом:

Само с тобом једино сам имао добрих тренутака, а иначе сам зао човек.[...] А за Ивана нећу да знам, нећу ни да чујем за њега! И откуд је само такав испао? Није ни налик на нас! [...] А Митју ћу просто згазити, као буба-швабу. Буба-швабе ноћу папучом газим: тек само пукне кад га згазиш. Пући ће и твој Митја (Достојевски 1956: 181–182).

Најстарији брат Дмитриј био је темпераментан и лакомислен, а његов сукоб са оцем, из кога је произашла и мржња, заснован је на еротском, конкретно на сладострашћу Фјодора Павловича и заљубљености Дмитрија Карамазова у Грушењуку. Мистериозно убиство Фјодора Павловича и судска грешка начиниће од Дмитрија⁵ лик страдалника, премда је убиство начинио

⁵ Витомир Вулетић истиче да је Достојевском био потребан лик попут Дмитрија Карамазова, који ће се кајати за своју лакомисленост и кренути путем искупљења својих грехова (Вулетић 2011: 115–116). Бахтин истиче следеће: „Најдубљу слику лажне психологије у пракси дају сцене истраге и суђења Дмитрију у Браћи Карамазовима. Сви који суде Дмитрију лишени су правог дијалогског приступа њему, дијалогског улажења у незавршено језгро његове личности. Они траже и виде у њему само чињеничну, предметну одређеност доживљавања и поступака и подводе

Фјодоров четврти син Смердјаков, а идејни убица, како је сам изрекао, био је Иван који је Смердјакову сугерисао да је **све дозвољено ако нема Бога**. Ако, дакле, има Бога, душа је бесмртна, ако нема Бога, душа је смртна и све је дозвољено.

Више пута се у роману наслућује Дмитријево страдање. Први пут још у ћелији старца Зосиме, када је монах пао на колена клањајући се његовом предстојећем страдању. Други пут у разговору монаха Зосиме и Аљоше ком Зосима казује да се јуче поклонио будућој патњи Дмитрија и да је његову судбину препознао у његовом погледу. Затим наставља речима из *Јеванђеља по Јовану*: „Ако зрно пшенично, паднувши на земљу не умре, онда једно остане; ако ли умре, много рода роди“ (Јеванђеље по Јовану 12: 24). Ово је уједно и мото романа *Браћа Карамазови*. Речи које је Аљоши изговорио старац Зосима указују на идеју васкрсења и жртвовања за друге, која се уочава и у роману Иве Андрића кроз идеју служења човеку и човечности, и за љубав Божју и жртвовања за велика дела (Радуловић 2011: 12). Наведена јеванђељска парабола не само да поентира поетику стваралаца, већ повезује и христолоике јунаке Аљошу, Зосиму и Ђамила.

Проклета авлија је, по узору на јеванђеља, компонована од четири приче исприповедане на различите начине о страдању недужног Ђамила, у чијем је лику остварен архетип страдалника у којем препознајемо идеју месијанства. Овај лик врло је сличан Аљоши Карамазову и старцу Зосими. Сва тројица вођена су поруком из романа *Браћа Карамазови*, преузетом из *Јеванђеља по Јовану*: „Ако зрно пшенично паднувши на земљу не умре, онда једно остане, ако ли умре, много рода роди.“ Наведени цитат упућује на идеју васкрсења и жртвовања за друге. Проблем идентитета христолоиког јунака Ђамила везан је, дакле, за православну идеју подобија⁶ кроз страдање и поистовећивање са жртвом, Сином Божјим и Човечијим, према коме се развија човечанство у спознаји величине љубави кроз коју открива своју Боголикост и величину одрицања зарад живота за другог (Радуловић 2011: 65).

У романима Достојевског и Андрића уочавају се јеванђељске сцене суђења Христу, одрицања од Спаситеља, ношење крста и васкрсење. *Легенда*

их под већ одређене појмове и схеме. Прави Дмитриј остаје ван њиховог суда (он ће сам себи судити“ (Бахтин 2000: 57).

⁶ Подобије је усмеравање и кретање лика ка Божјем савршенству (Брија 1999: 354).

о *Великом инквизитору*⁷ представља антрополошки нагласак романа Достојевског. У њој су супротстављена два светска принципа – слобода и принуда, вера и смисао живота и неверовање у тај смисао, божанска љубав и безбожно осећање према људима (Берђајев 1981: 154). Основна тема која се у њој разрешава је тема о слободи људског духа.

Поема о *Великом инквизитору* смештена је у град Севиљу. Исус Христ по други пут долази на земљу, те се одиграва сусрет између њега и старог кардинала Католичке цркве, који је незадовољан Христовом појавом. Други долазака Исуса Христа је неопходност још једног спасавања човечанства од пропасти. Његов нови долазак ремети рад цркве. Док Велики инквизитор говори да је његов поновни долазак на свет непотребан, он га ћутке с блаженим осмехом гледа право у очи. Велики инквизитор сматра да Исус Христос као творац највиших моралних принципа није хтео да види малодушност човекову и даровао му је слободу.

Утисак већ виђеног и доживљеног указује на мисао о вечном понављању јеванђељских призора. Понављање се учача и у фра-Петровом сећању на први сусрет са Ђамилом:

Мислећи о њему, доцније, много пута, фра-Петар није могао никако да се тачно сети ни сата када је дошао, ни како је дошао, тражећи мало места, ни шта је при том рекао. – Код људи који нам постану блиски ми све те појединости првог додира са њима обично заборављамо; изгледа нам као да смо их вазда знали и као да су одувек са нама били. Од свега тога у сећању искрсне понекад само нека неповезана слика (Андрић 1992: 30).

И Ђамил и Дмитриј јесу страдалници, али се њихови ликови суштински разликују. Кроз лик Ђамила упућује се на идеју васкрсења и жртвовања за друге, док се поставља питање да ли је Дмитриј спреман на жртву која је подразумевала затворску казну у периоду од двадесет година. И сам Аљоша ће му у разговору рећи:

Чуј, брате, и једаред за свагда – рече он – ево ти шта ја мислим у том погледу, а знаш да ти ја нећу слагати. Чуј дакле: ти ниси спреман, и није за тебе такав крст. И не само то: теби, тако неспремном, и не треба такав великомученички крст. Да си убио оца, ја бих жалио што одбацујеш свој крст. Али ти си невин, и такав је крст исувише тежак за тебе. Ти си хтео да

⁷ Интересантно је да је поему *Велики инквизитор* измислио и запамтио (како је у роману наведено), а затим испричао Аљоши, Иван Карамазов – атеиста.

патњом створиш од себе другог човека, а по мом схватању, доста је да се само сећаш, да имаш пред очима тог другог човека, увек, целог свог века, и ма куд да побегнеш (Достојевски 1956: 816).

У лику Тамила, како смо навели, препознајемо архетип страдалника. Христолики јунаци Тамил и Аљоша доводе се у везу преко нервно оболелих мајки. Тамил је дете рођено у интеркултуралном браку, дете „мешане крви“. Отац му је био Турчин, а мајка Гркиња, чувена лепотица у Смирни. Након губитка ћерке, после ког се никад није опоравила, лепа Гркиња се удаје за шездесетогодишњег Турчина, Тамиловог оца, што наилази на негодовање међу Грцима. У том браку добија двоје деце, сина и ћерку. Ћерка, која је била слабуњава, умрла је у петој години, после чега се мајка у потпуности разболела:

Мајка, која се ни од оне прве жалости није никад потпуно опоравила, пала је сада у тешку и неизлечиву меланхолију. У смрти и ове друге кћери тражила је и налазила прст неких виших сила, осећала се проклетом и недостојном, занемарила је потпуно и мужа и сина. Сушила се и топила нагло. А друге године смрт је дошла као избављење (Андрић 1992: 40).

Аљоша и Иван деца су из другог брака Фјодора Павловича са Софијом Ивановном. И тај брак била је, како је у роману наведено, „сладострасна похота“ Фјодора Павловича:

Доцније се код несрећне, од самог детињства застрашене младе жене појави некаква живчана женска болест, која се понајвише налази код простог света, у сеоских жена, које се због те болести зову кликуше. [...] Кад је мајка умрла, мали Алексеј беше у четвртој години, па премда је то чудновато, али ја знам да је он матер памтио за цео свој живот, наравно као кроза сан (Достојевски 1956: 10).

Тамил је био леп на мајку, паметан и добро развијен, али је врло рано почео да занемарује игре својих вршњака посвећујући се књигама и науци. Током одрастања није успевао да стекне осећај припадности.

Вратио се у Смирну измењен и много старији на изглед. И ту се нашао усамљен. Од Грка га је делило све, а са Турцима везивало мало шта. [...] Избегавао је оне којима је по имену и друштвеном положају припадао, и који су почели да га сматрају отуђеним, а дружио се једино са људима од науке, без обзира на то ко су и шта су по вери и пореклу (Андрић 1992: 42).

Његова личност била је подељена на хришћанина и муслимана, стога и проналази двојника српско-турског порекла, Џем султана – лика у којем је снажно осликан проблем идентитета. У теми двојништва, жртвовања, страдања и васкрсења у љубави према ближњем уочавају се хришћанске идеје веома блиске Достојевском, док се у историјској повести о сукобу између браће Бајазита и Џема уочава старозаветни архетип о сукобљеној браћи Каину и Авељу.

Несрећна љубав према странкињи, која је Ћамилу променила живот, учинила је да повремено губи контакт са стварношћу те се поистовећивао са давно умрлим султаном Џемом. Према речима Петра Џацића, није случајност што је Џем султан Ћамилов двојник:

Колико год да је поистовећење Ћамила са Џемом, рационално гледано изазвано шизофреним расколом, толико је на митској равни књиге изведено из митологеме умирања – васкрсење, што значи из обнављања већ постојећег. Са тог становишта, Џем се наставља у другима (Џацић 1996: 95).

И Ћамил и Џем султан били су умни људи, а попут Ћамила, и Џем је двојног порекла. Мајка му је била од кнежевског рода из Србије, а отац султан Мехмед II. Обојица су били издани и поражени, затим преварени и лишени слободе. У судбини Џем султана препознаје се архетип браће непријатеља. Почетак пете главе *Проклете авлије* указује на споменути архетип: „То је у новом и свечаним облику древна прича о два брата. Откако је света и века постоје, и непрестано се поново рађају и обнављају у свету – два брата супарника“ (Андрић 2011: 465).

Џем губи престо који му је отац наменио, а брат Бајазит га издаје, а затим и продаје (у чему препознајемо мотив издаје Спаситеља за тридесет сребрњака) и плаћа да би што дуже остао у ропству.

У причи о Џемовом страдању, написаној на подлози јеванђељске параболе о искушавању Христа у пустињи, приказана је жртва коју подноси Џем султан а затим и зло у људима, злоупотреба положаја и занемаривање моралних начела зарад интереса. Ова Андрићева алегорија, заправо, измешта улоге, што, према речима Оливере Радуловић, представља деконструкцију ове поучне приче (Радуловић 2015: 436). Христа у пустињи четрдесет дана куша ђаво, док су у Андрићевој алегорији кушачи црквени и световни владари.

Око султановог брата ствара се вртлог сплетака и комбинација у којима учествују све тадашње европске државе, папа, и наравно султан Бајазит сам. И Матија Корвин, краљ Угарске, и папа Инокентије VIII, желели су да им буде изручен Џем, како би се њиме послужили као средством у борби против Турске и Бајазита II. Али лукави Пјер Д'Обисон задржава драгоценог роба у својој власти и помоћу њега на врло вешт начин уцењује на све стране, и Бајазита, и египатског султана, и папу. Бајазит му плаћа велику суму за Џемово издржавање, у ствари зато да Џема не пушта и не предаје другом. Папа му обећава кардинали чин ако му изручи Џема (Андрић 1992: 60).

Јеванђељску параболу о искушавању Христа у пустињи налазимо и у роману Браћа Карамазови (Ђаво. Кошмар Ивана Фјодоровича) у вербалним двобоју Ивана Карамазова и ђавола. Иванов ђаво је, заправо, други он, његова сумња, његов мучитељ, који говори:

Чим се цело човечанство одрекне бога (а ја верујем да ће се тај период, паралела геолошких периода, испунити), онда ће само од себе, без људождерства, пасти и сви пређашњи погледи на свет, и, што је главно, сав пређашњи морал, и настаће све ново. Људи ће се удружити да узму од живота све што им он може дати, али неизоставно за срећу и за радост једино на овом свету (Достојевски 1956: 695).

У роману *Проклета авлија* Ћамил признаје да је истоветан са Џем султаном – човеком који је „несрећан као нико, дошао у теснац без излаза, а који није хтео, није могао да се одрече себе, да не буде оно што је“ (Андрић 1992: 75). Изговарање архетипске формуле *Ја сам то*, заправо представља алузију на Христово утамничење и прихватање страдања зарад искупљења грешног човечанства. Управо то повезује христолике јунаке у делима Достојевског и Андрића. Према Светом Јустину Поповићу, лик Исуса Христа зрачи кроз христолике ликове Зосиму и Аљошу (Поповић 1999: 285). Андрићев страдалник Ћамил има снагу да прихвати казну, узимајући идентитет несуђеног султана. Митја (Дмитриј), осуђен на двадесет година затвора због убиства које није починио, није спреман на такву врсту жртве, на шта му Аљоша одговара:

А то што ниси узео на себе муке великог крста, послужиће само да у себи осетиш још већи дуг, и тим непрекидним осећањем, од сада за цео живот, помоћи ћеш свом препороду можда више него ако одеш тамо (Достојевски 1956: 816).

Иста филозофија води и старца Зосиму, који више пута у роману понавља речи из параболе о пшеничном зрну и који још од детињства има успомене на библијске приче, од којих му је једна од најдражих *Књига о Јову*.

Николај Берђајев истиче да ликови Аљоше и Зосиме, преко којих Достојевски изражава своје позитивне религиозне идеје, нису у уметничком погледу посебно успели ликови. У лику Зосиме, Достојевски је истакао црте свога новог хришћанства (Берђајев 1981: 165). *Из беседа и поука старца Зосиме* читамо:

Браћо, не бојте се грехова људских, волите човека и у греху његовом, јер кад ко воли човека грешног, то је већ слика божанствене љубави, и врхунац је љубави на земљи. Волите све што је бог створио, и све укупно, и сваку мрвицу. Сваки листић, сваку зраку божју волите. Волите животиње, волите биље, волите сваку ствар. Будеш ли волео сваку ствар – и тајну ћеш божју разумети у стварима. [...] Воли да паднеш на земљу и да је целиваш. Земљу љуби и неуморно, неутаживо је љуби, све воли, свакога воли, тражи такав занос и усхићење. Натопи земљу сузама радости своје. А тог заноса се не стиди, цени га, јер је то дар божји, велики и не даје се многима него само изабраним (Достојевски 1956: 341–343).

С тим у вези интересантно је споменути поглавље Кана галилејска у роману Браћа Карамазови, из ког избија дух Јовановог хришћанства. Након што је, након задаха труљења, осетио тугу због тријумфа смрти и распадања, Аљоша доживљава нешто сасвим другачије. Након што улази у ћелију старца Зосиме, у којој се налазио његов ковчег и отац Пајсије, који је, усамљен над ковчегом, читао Јеванђеље по Јовану, Аљошу обузима другачије осећање.

Душа му беше препуна, али некако нејасно, и ниједно осећање не издвајаше се нарочито, напротив: једно истискиваше друго у некаквом тихом, уједначеном кружењу. Али на срцу му беше слатко и, чудновато, Аљоша се томе није чудио. Опет гледаше пред собом тај ковчег, тог са свих страна затвореног драгоценог му покојника, али плачне, мучне туге, која тишти, не беше у његовој души као јутрос (Достојевски 1956: 385).

Слушајући оца Пајсија, који је читао *Свадбу у Кани*, Аљоша се замислио. На свадби у Кани Галилејској видео је старца Зосиму који га позива да дође и који му говори: „Радујмо се – настави сувоњави старчић – пијмо вино ново, вино радости нове, велике.“

Васкрсење у Аљошиној души, победило је распадање и смрт:

Пуна усхићења душа његова жудила је за слободом, простором, ширином. Над њим се далеко и непрегледно беше раширио небески свод, пун тихих и сјајних звезда. [...] Тишина земаљска као да се сливаше с небеском, тајна земаљска се додириваше са звезданом... Аљоша стајаше, гледаше, и наједаред, као покошен, бацио се на земљу.

Он није знао зашто је грли, није давао себи рачуна шта га тако неодољиво вуче да љуби земљу, да је љуби сву, али је он љубљаше плачући, јецајући и гушећи се у сузама, и занесено се заклињао да ће је волети, волети у векове векова (Достојевски 1956: 388).

Према речима Николаја Берђајева, код Достојевског се пут човековог лутања завршава тако што се на крају пута човек враћа земљи и природном животу и сједињује се са великом космичком целином. За човека који је ишао путем самовоље и побуне нема истинског повратка земљи. Повратак је могућ само кроз Христа и Кану Галилејску (Берђајев 1981: 167).

Аљоша прихвата хришћанство старца Зосиме а не оца Ферапонта. Према речима старца Зосиме, и они који су се одрекли хришћанства и устали на њега, у суштини својој имају лик Христов, и такви ће и остати. И Иван Карамазов се, преко Аљоше, враћа Христу.

Достојевски у свом стваралаштву указује на идеју препорода човечанства кроз Христову жртву, док Андрића религија интересује као универзални феномен⁸ и, често, библијски контекст треба тражити кроз алузије и реминисценције у роману.

Користећи се одредницом *христолики*, кроз архетип Христа у фигури Ђамила, Аљоше и старца Зосиме, покушали смо да, применом компаративне методе, критичко-интерпретативног поступка и интертекстуалним повезивањем, укажемо на међусобну повезаност и сличност између ових јунака. Извор стваралаштва оба писца јесте Света књига хришћанства, *Библија*, што се уочава кроз јеванђељску архетипологију⁹ у оба романа (искушавање Христа у пустињи, свадба у Кани, парабола о пшеничном зрну), али и идеју страдања и васкрсења као

⁸ Занима га у оквиру хришћанства и католицизма, за разлику од Достојевског чији је значењски фокус стављен на православље.

⁹ О употреби овог *јунговског* термина видети у књизи Милослава Шутића, *Златно јагње*.

значајне идеје ових дела, а све са циљем да се укаже на типолошку сродност Фјодора Михајловича Достојевског и Иве Андрића.

ИЗВОРИ

- Библија: Свето писмо Старог и Новог завета*, Пирот 2010.
- Андрић, Иво. 1992. *Проклета авлија*. Београд: Удружење издавача и књижара Југославије.
- Достојевски Михајлович, Фјодор. 1956. *Браћа Карамазови*. Београд: Просвета.
- Достојевски Михајлович, Фјодор. 2018. *Браћа Карамазови*. Београд: Вулкан издаваштво.

ЛИТЕРАТУРА

- Бахтин, Михаил. 2000. *Проблеми поетике Достојевског*. Београд: Zepher book world.
- Берђајев, Николај. 1981. *Дух Достојевског*. Београд: Књижевне новине.
- Брија, Јон. 1999. *Речник православне теологије*. Београд: Хиландарски фонд при Богословском факултету СПЦ.
- Вулетић, Витомир. 2011. *Достојевски и универзална конфликтност*. Нови Сад: Академска књига.
- Милошевић, Никола. 1981. *Достојевски као мислилац*. Београд: Издавачко публицистичка делатност.
- Поповић, Јустин. 1999. *Филозофија и религија Ф. М. Достојевског*. Београд: ИП „Филип Вишњић“.
- Радуловић, Оливера. 2011. *Архетипска естетика Ф. М. Достојевског и И. Андрића*. Београд: Славистичко друштво Србије.
- Радуловић, Оливера. 2015. *Библијски архетип у роману Проклета авлија, Андрићева авлија*. Београд: Свет књиге.
- Тартаља, Иво. 1976. *Симболика имена у Андрићевој Проклетој авлији*. Београд: Филолошки факултет.
- Франгеш, Иво. 1980. *У авлији, у проклетој: прича и егзистенција у Андрићевој умјетности*. У: Травник и дјело Иве Андрића – завичајно и универзално. Сарајево: Народни универзитет „Веселин Маслеша“.
- Цацић, Петар. 1996. *О Проклетој авлији*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Шутић, Мирослав. 2007. *Златно јагње*. Београд: Чигоја штампа.

Ljiljana Ž. Nikić

CHRIST-LIKE HEROES IN THE NOVELS *THE DAMNED YARD* BY IVO ANDRIĆ
AND *THE BROTHERS KARAMAZOV* BY FYODOR MIKHAILOVICH DOSTOEVSKY

Summary

This paper analyzes the Christ – like heroes in the novels *The damned yard* by Ivo Andrić and *The Brothers Karamazov* by Fyodor Mikhailovich Dostoevsky. Special attention will be paid to the Turk Ćamil, who is also one of the most important characters in the novel *The damned yard*, as well as to the analysis of the characters of Aljoša Karamazov and the old man Zosima in the novel *The Brothers Karamazov*. The aim of this paper, using the comparative method and critical-interpretative analysis, as well as intertextual connection of the mentioned works, point out the mutual connections and similarity between the heroes, but also the influence of Fyodor Mikhailovich Dostoevsky, on the work of Ivo Andrić, given that both authors they come from a related traditional milieu and incorporate the Gospels into the subtext of their novels, which help to point out texts and find universal meanings.

Keywords: Christ-like heroes, Bible, Gospels, Dostoevsky, Andrić